

1. *Daniluk M.* Encyklopedia Katolicka / Daniluk M.. – Lublin, 1973. – S. 38–46.
 2. *Morris C.* The Papal Monarchy / Morris C. – Oxford, 1989. – P. 154–162. 3. *Настенко И.А.* История Мальтийского Ордена / И.А. Наситенко, Ю.В. Яшнеv: кн 1. – М.: Издательство «Русская панорама», 2005. – С. 47–52. 4. *Андреев А.Р.* История Мальтийского ордена. XI–XX века / А.Р. Андреев, В.А. Захаров В.А., И.А. Наситенко. – М.: Издательство «Русская панорама», 1999. – С. 12–15. 5. *Захаров В.А.* Мальтийский орден: история и современность / Захаров В.А.: Кн. 1. – М.: Издательство «ОГНИ», 2003. – С. 73–76. 6. *Настенко И.А.* История Мальтийского Ордена / И.А. Настенко, Ю.В. Яшнеv: Кн. 1. – М.: Издательство «Русская панорама», 2005. – С. 199–209. 7. *Lanz K.* Staatspapiere zur Geschichte des Kaisers Karl V / Lanz K. – Stuttgart, 1845. – S.204. 8. *Del Re N.* Sisto V e la opera di organizzazione del governo centrale della Chiesa e dello Stato // Idea 36 (1980). – P. 41–53. 9. *Антошевский И.К.* Государственный Орден Св. Иоанна Иерусалимского, именуемый Мальтийским, в России / Антошевский И.К. – СПб., 1914. – С. 41–61. 10. *Законодательство императора Павла I.* – М.: Издательство «Зерцало», 2008. – С. 13–23. 11. *Encyclopedia dei Papi.* – Roma, 2000. – 3 vol. – P. 509–529. 12. *Constitutional Chapter and Code of the Sovereign Military Hospitaller Order of St. John of Jerusalem of Rhodes and of Malta.* – Rome, 1961. 13. *Constitutional Chapter and Code of the Sovereign Military Hospitaller Order of St. John of Jerusalem of Rhodes and of Malta.* – Rome, Bollettino Ufficiale, 12.01.1998. 14. *Hafkemeyr Georg B.* Der Malteserorden und die Völkerrechtsgemeinschaft / B. Hafkemeyr Georg // Der Joanniterorden der Malteserorden. Der ritterliche Orden des hl. Johannes vom Spital zu Jerusalem. Seine Geschichte, seine Aufgaben. – Köln: Wienand Verlag, 1988, S.432–433.

УДК 341.43

Д. О. КОВАЛЬ

МЕХАНІЗМИ КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ ГААЗЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У ВИПАДКУ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Вивчається питання контролю за виконанням Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року. Звертається увага на зміну сутності сучасних збройних конфліктів. Констатується неможливість договірного переформатування існуючої системи міжнародно-правового захисту культурних цінностей. В зв'язку з цим вивчаються не лише закладені в Конвенцію контрольні механізми, але й такі, які описані в ній, проте не розглядаються як суто контрольні, а також неформальні, відбиток яких можливо знайти в практиці. Стверджується про необхідність розширення ролі неурядових міжнародних організацій в контролі за виконанням договорів у сфері захисту культурних цінностей у зв'язку із збройним конфліктом.

Ключові слова: культурні цінності, Гаазька конвенція, контроль за виконання Конвенції 1954 року, ЮНЕСКО, Генеральний комісар з культурних цінностей.

Коваль Д.А. Механизмы контроля исполнения Гаагской конвенции о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта

Изучается вопрос контроля выполнения Гаагской конвенции о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта 1954 года. Обращается внимание на из-

© КОВАЛЬ Дмитро Олександрович – асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національної академії «Одеська юридична академія»

менение сущности современных вооруженных конфликтов. Констатируется невозможность договорного реформатирования существующей системы международно-правовой защиты культурных ценностей. В связи с этим изучаются не только заложенные в Конвенцию контрольные механизмы, но и такие, которые описаны в ней, однако не определены как чисто контрольные, а также неформальные, отпечаток которых можно найти в практике. В работе отстаивается позиция о необходимости расширения роли неправительственных международных организаций в контроле за выполнением договоров в области защиты культурных ценностей в связи с вооруженным конфликтом.

Ключевые слова: культурные ценности, Гаагская конвенция, контроль за исполнением Конвенции 1954, ЮНЕСКО, Генеральный комиссар по культурным ценностям.

Koval Dmytro. Mechanisms of the Hague convention on the protection of cultural property in the event of armed conflict implementation control

This paper examines the issue of the implementation of the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict of 1954. Attention is drawn to the change of the nature of modern armed conflicts. The impossibility of treaty reformat of the existing system of international legal protection of cultural property is noted. In this regard, the study concentrate not only on the Convention control mechanism, but also on those that are described therein, but are not regarded as a purely control and informal mechanisms, reflection of which can be found in practice. The need to expand the role of non-governmental international organizations in monitoring the implementation of agreements on the protection of cultural property in the event armed conflict is argued.

Key words: cultural property, the Hague Convention, monitoring of implementation of the 1954 Convention, UNESCO, the Commissioner-General for Cultural Property.

Захист культурних цінностей в разі збройного конфлікту – актуальне та таке, що потребує постійного різнобічного вивчення питання. Окрім очевидної актуальності, а саме, нових прикладів руйнування культурних цінностей, додає важливості дослідженню згаданого питання проблема поглиблення асиметризації збройних конфліктів відразу в багатьох напрямках. Нові формати збройних протистоянь, а також неможливість у найближчій перспективі конвенційної перебудови системи міжнародно-правового захисту культурних цінностей, спонукає до вивчення існуючих механізмів контролю за дотриманням Гаазької конвенції про захист культурних цінностей в разі збройного конфлікту та можливостей їх найефективнішого використання.

Дослідженням питання захисту культурних цінностей в разі збройного конфлікту займався достатньо багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Особливо значний внесок в розвиток саме цього інституту міжнародного гуманітарного права внесли: А.І. Абашидзе, Х. Абтахи, В.І. Акуленко, Е. Александров, А.В. Антонова, А.А. Ахметзянов, М.М. Богуславський, П. Бойлан, Г. Буньон, М.К. Вернон, Ч. Вісшер, П. Веррі, А.Ф. Врдоляк, Л.Н. Галенська, П. Гестербліг, Дж. М. Зеліг, С. Іджин, П. Ішвара Бат, Г. Кардучі, Ф. Кінію, П. Дж. О'Кіффі, Р. О'Кіффі, Т.Г. Каткова, Є. Клемау, В. Ковальські, Е.М. Котрел, В. Майнетті, В.В. Максимов, Р. Машталір, В.В. Мельничук, Дж. Мерріман, Г.М. Мосс, Р.Є. Нахлік, М. Папа Сокал, Р.Е. Патрон, Ж. Пікте, Е.А. Поснер, Н.А. Попапова, В.М. Репецький, А.П. Сергеев, Є. Ставракі, Дж. Томан, Т. Флесас, Є.Н. Хазов, В.Є. Хазова, А.П. Хеллені, О.М. Хлестова, Г. Ченг, А. Чехі, Х. Шпікера. В тій чи іншій мірі, всі перераховані вище дослідники торкалися питання механізмів контролю за виконанням Конвенції 1954 року, адже оминати це питання неможливим. Проте, вже описана зміна характеру збройних конфліктів сучасності, а також

розвиток міжнародного гуманітарного права та військової техніки, тактики та технологій, роблять питання контрольних механізмів по новому актуальним та перспективним для дослідження.

Інститут контролю за виконанням Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року є вкрай важливим і одночасно малоефективним інститутом захисту культурних цінностей в разі збройного конфлікту. Цей механізм ще під час його обговорення викликав багато нарікань щодо можливості застосування на практиці, а після вступу конвенції в силу застосовувався лише лічені кількості разів. Стаття 21 Конвенції, а також стаття 2 Виконавчого Регламенту встановлюють наступні елементи згаданого механізму (вони застосовуються лише до міжнародних збройних конфліктів):

Держави-покровительниці. Сторони конфлікту можуть в власний розсуд обрати Державу-покровителя для забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права та реалізації власних інтересів в умовах збройного конфлікту. Такі держави із складу свого дипломатичного або консульського персоналу (в окремих випадках зі складу персоналу інших держав за їх згодою) обирають двох представників (делегатів), що покликані здійснювати охорону інтересів сторони, яка знаходиться в конфлікті з точки зору забезпечення збереження культурних цінностей. Після Шестиденної війни на Близькому Сході та відставки Генеральних секретарів по культурним цінностям в 1977 р. за ініціативи Генерального директора ЮНЕСКО на делегатів від Швейцарії, як держави-покровительниці, було покладено функції по контролю за виконанням Конвенції¹.

Генеральний комісар з культурних цінностей. Генеральний директор ЮНЕСКО складає та веде Міжнародний список осіб, що висунуті Високими Договірними Сторонами і можуть виконувати функції Генерального комісара. З цього Списку, призначається Генеральний секретар, що діє при стороні конфлікту. Недостатньо зрозумілим залишається момент кількості Генеральних секретарів у тому разі, коли однією із сторін конфлікту є декілька держав. Видається обґрунтованим, аби в разі призначення декількох секретарів з одного боку, право на відповідну квоту отримувала б і інша сторона. Через те, що для здійснення функцій по захисту культурних цінностей Генеральний секретар має отримати не лише згоду сторони, яку він представляє, але й акцепт від Держав-покровительниць сторін, які знаходяться в конфлікті, важливою є дієвість альтернативних механізмів призначення Секретаря, які б запускалися в разі невдачі в переговорах. Таких альтернатив Виконавчим регламентом запропоновано дві: Президент Міжнародного суду ООН може призначити Генерального секретаря, який починає виконувати свої обов'язки після згоди сторони, яку збирається представляти; допомогу по призначенню ГС можуть надавати нейтральні держави, які виконують функції Держав-покровительниць. Прикладом використання механізму Генерального секретаря є Близькосхідний конфлікт 1967 року, коли після завершення так званої шестиденної війни, сторони призначили двох ГС – одного від Йорданії, Лівану, Єгипту та Сирії, а іншого від Ізраїлю². Для збереження об'єктивності дослідження слід відзначити, що це єдиний приклад досягнення згоди між сторонами щодо призначення Генеральних секретарів. Під час Ірано-Іракської війни³, як і власне після 1977 року, коли Генеральні секретарі на Близькому Сході склали свої повноваження, досягти подібної згоди не вдалося.

В ст. 2 Регламенту закладений, проте недеталізований (цей механізм по своїй сутті є внутрішньодержавним, а тому відданий на відкуп національного регулю-

вання) обов'язок держав по призначенню спеціального представника по культурним цінностям, який б відповідав за культурні цінності, що знаходяться на території Сторони Конвенції. У разі окупації території іншої держави, спеціальний представник має бути назначений й для таких територій. Ця конструкція Виконавчого регламенту закріплює найбільш легкий для виконання (адже не потребує досягнення згоди, що до призначеної особи між сторонами, що знаходяться в конфлікті) механізм контролю за виконанням Гаазької конвенції. На практиці він застосовувався декілька разів: під час конфлікту в Камбоджі спеціальним представником по культурним цінностям було призначено ректора Камбоджійського університету; після Шестиденної війни директор Департаменту пам'ятників древности та музеїв був обраний таким представником в Ізраїлі⁴.

Хоча цими трьома механізмами й закінчується перелік засобів контролю у ст. 2 Регламенту, проте цілком обґрунтованим вважаємо ствердження про те, що існують й інші, закладені в Конвенції та Виконавчому регламенті засоби ефективізації договору, шляхом контролю за його виконанням. Так, А.А. Ахметзянов говорить про практику особистих представників Генерального директора ЮНЕСКО, які по своїй суті виконують схожі функції із Генеральними комісарами⁵. Д. Одран, вказує на функціональну та територіальну обмеженість діяльності особистих представників порівняно із комісарами⁶. Проте, важко не помітити того факту, що подібний інститут є необхідною та досить якісною альтернативою Генеральним комісарам, в силу того, що процедура його реалізації значно менш паперомістка та формалізована в контексті отримання згоди від сторін конфлікту. Прикладом може слугувати конфлікт в Камбоджі, коли В. Еліссєфф та А. Ноблькур були призначені особистими представниками по культурним цінностям Генерального директора ЮНЕСКО⁷. В 1983 році подібний представник діяв в Тірі під час Першої ліванської війни між Ліваном та Ізраїлем⁸. Декілька місії ЮНЕСКО було задіяно в моніторингу військової кампанії в Югославії, проте, напевно через особливу жорстокість конфлікту та міжетнічне його підґрунтя, вони не мали успіху.

Ще одним «прихованим» контрольним механізмом є закріплена в Резолюції II, прийнятій на Гаазькій конференції 1954 року, норма, яка зобов'язує держави-підписантів створити Консультативний Комітет по захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. Особливістю цього контрольного механізму є те, що його покликання – моніторинг та допомога в реалізації конвенції не тільки після початку збройного конфлікту, але й у мирний час. Використання згаданого інституту можна прослідкувати на прикладі уже згаданого конфлікту в Камбоджі, де в 1970 році було сформовано відповідний Національний комітет⁹.

Не всі країни учасники Конвенції 1954 року потребували створення окремого комітету по реалізації та контролю. Як підкреслює Я. Хладік, в деяких державах окреслені питання віддавались у відання сформованим раніше комісіям по імплементації міжнародного гуманітарного права, інші вирішували проблему за посередництвом приватних інституцій, наділених публічними функціями¹⁰. Попри це, національна інституційна структура більшості країн не відповідає бажаному та необхідному мінімуму, який б забезпечував ефективний контроль за реалізацією Конвенції.

Важливу, хоч і не легалізовану в розглядуваному контексті, роль в контролі за дотриманням положень конвенції відіграє ЮНЕСКО. Незважаючи на те, що в 1983 році на конференції у Відні, експерти визнали неможливість Організації бра-

ти участь в процедурі призначення Генерального секретаря¹¹, Організація ООН з питань освіти, культури та науки активно діє з власної ініціативи: здійснює моніторинг військових кампаній, що трапляються у світі, нагадує воюючим державам про їх зобов'язання за міжнародним правом. Таке мало місце наприклад під час Ірано-Іракської війни 1980-1988 років, вторгнення Індії у Східний Пакистан 1971 року, Туреччини на Кіпр 1974 року, Сальвадору-Гондураської війни 1969 року¹². В останньому випадку ініціатива ЮНЕСКО особливо важлива через те, що жодна із сторін конфлікту не була стороною Конвенції. Подібного роду заклики та моніторинг здійснюються і під час міжнародних збройних конфліктів, як то було у випадку із конфліктом в Нігерії в 1966-1970 роках¹³.

Стаття 26 Конвенції, серед іншого, встановлює правило, згідно якого кожних 4 роки держави-учасниці повинні подавати звіти про реалізацію заходів в рамках мети та завдань договору. Це положення покликане було надати ЮНЕСКО певний м'який контроль за виконанням конвенційних зобов'язань, але насправді мало чим посприяло такій цілі. Справа в тому, що не всі держави подають звіти (за всіма спробами отримати звіти від країн-членів та просто лояльних до Конвенції держав, відразу 33 держави ні разу не відгукнулися на запит), а найбільша частина у звітах обмежується констатуючою інформацією, яка абсолютно не відображає реальному стан речей по імплементації Конвенції. Яскраво, на наш погляд, це прослідковується в питанні кримінальної відповідальності за військові злочини проти культурних цінностей. Так, більшість держав відрепортувало, що їх кримінальні кодекси відповідають вимозі Конвенції щодо криміналізації злочинів проти культурної власності, проте в більшості випадків така відповідність є чисто умовною – ніяких змін кримінальні закони не зазнавали, а загальні статті про військові злочини просто починали трактуватися більш широко. Видається, що нееквівалентність відповідей держав на запити ЮНЕСКО пов'язана з недостатніми заходами щодо імплементації конвенції. Адже якщо держава не вживає необхідних заходів для адаптації свого законодавства відповідно до рекомендацій Конвенції, але лише формально доповідає про його відповідність вимогам виходячи із розширеною чого тлумачення окремих норм, важко очікувати від неї серйозного ставлення до звітування. Це породжує проблему непоінформованості світового співтовариства та ЮНЕСКО про реальний стан справ в кожній конкретній державі, що зменшує можливість надання дієвої допомоги. Прикладом в підтвердження цієї тези є конфлікти між Іраном та Іраком, Іраком та Кувейтом, коли культурні цінності постраждали в тому числі через небажання належним чином розкривати інформацію щодо них державами-учасницями конфліктів. Стаття 27, яка покликана була сприяти покращенню Конвенції та її ефективності, та що врегульовувала питання нарад сторін, також не була ефективною (нарада була скликана тільки раз – в 1962 році на запит Нідерландів). Розмитість повноважень нарад, пересторога від серйозних розбіжностей під час потенційних конференцій заважали сторонам реалізувати і цю статтю з контрольно-еволюційним потенціалом.

В силу часу свого прийняття Конвенція містить так звану «колоніальну клаузулу», яка передбачала можливість розповсюдження дії документу на підконтрольні території. Співвідношення з попередньо прийнятими документами встановлено по формулі доповнення та деталізації їх, але попередньо встановлений відмітний знак заміщався новим, запропонованим Гаазькою конвенцією 1954 року. На випадок денонсації Конвенції (хоч у фінальний текст і не була включена

«клаузула Мартенса» про незастосовність денонсації до тих норм, що будуть носити зобов'язуючий характер в силу принципів міжнародного права та встановлених традицій) в ч.3 ст. 37 міститься відстрочка денонсації, яка гарантує призупинення її дії у випадку збройного конфлікту.

Підводячи підсумок аналізу контрольних механізмів в Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, важливо відмітити їх громіздкість та нездатність достатньо оперативно вмикатися при потребі. Диверсифікація методів забезпечення реалізації Конвенції посприяла не стільки ефективності, скільки складності сприйняття державами. Вважаємо найбільш раціональним та життєздатним є «інтернаціональне» вирішення проблеми під яким ми розуміємо активну участь неурядових міжнародних організацій (в першу чергу «Блакитного щита») в процесі контролю за виконанням конвенції під час збройного конфлікту.

1. *Ахметзянов А.А.* Международно-правовая защита культурных ценностей в случае вооруженного конфликта: дис. ... канд. юрид. наук / Ахметзянов А.А. – Казань, 2005. – С. 10. 2. *Томан Д.* Защита культурных ценностей в случае вооруженного конфликта / Томан Д. – М.: ООО «Издательский дом «МАГИСТЕР-ПРЕСС». – 2005. – С. 109. 3. *O'Keefe R.* The protection of cultural property in armed conflict / O'Keefe R. – Cambridge University Press. – 2006. – Р. 9. 4. *Томан Д.* Цит. работа. – С. 111. 5. *Ахметзянов А.А.* Цит. работа. – С. 10. 6. *Oyediran J.* Plunder: An Analysis of Israel's Violations of the International Law of Cultural Property in the occupied West Bank and Gasa Strip / Oyediran J. Plunder // Al-Naq. – 1997. – Р. 30. 7. *Клеман Е.* Защита культурных ценностей в Камбодже во время вооруженных конфликтов в соответствии с Гаагской конвенцией 1954 г. / Клеман Е., Ф. Кініо // МЖЖК: Защита культурных ценностей в случае вооруженного конфликта. – 2004. – С. 91-100. 8. *O'Keefe, Roger.* Цит. праця. – Р. 9. 9. *Клеман Е., Кініо Ф.* Цит. праця. – С. 91-100. 10. *Hladik J.* Reporting system under the 1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict / J. Hladik // Review of the Red Cross. – Vol. 840. – Р. 1001-1016. 11. *Заседание* юристов-экспертов по Конвенции по защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта, Вена, 17-19 октября 1983 г. // ЮНЕСКО: Париж. – 1984. – С. 11. 12. *O'Keefe R.* Цит. праця. – Р. 128. 13. Там само. – С. 129.

УДК 340.1

С. В. ХРАПАЧ

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ КОСМІЧНОГО ОБ'ЄКТА

На основі аналізу відповідних норм міжнародного космічного права, законодавства України про космічну діяльність та наукових джерел формулюється правовий зміст поняття «космічний об'єкт», визначаються види таких об'єктів та їх правовий статус.

Ключові слова: правовий зміст, міжнародне космічне право, космічний простір, космічна діяльність, космічний об'єкт, космічне сміття.

© ХРАПАЧ Станіслав Васильович – аспірант відділу проблем екологічного та космічного права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України